

ДОСЛІДЖЕННЯ ОЛЕНИ ЕТТИНГЕР
СЕРЕДНЬОВІЧНИХ РУКОПИСІВ В 1930-Х РОКАХ

Олександр Охріменко, Станіслав Волощенко

*Medieval Manuscript Studies of
Helena Ettinger in 1930s*

Oleksandr Okhrimenko, Stanislav Voloshchenko

*The purpose of this article is to restore the place of Helena Ettinger's research in the study of medieval manuscripts during the 1930s. Due to incomplete evidence and the loss of her work, *The Illuminations and Miniatures of Greek and Cyrillic Manuscripts of the 9th–15th Centuries* (1935–1936), Helena Ettinger's position among researchers in Ukrainian bibliographic studies remains undetermined. Her activities as a research associate in the manuscript department of the Library of the Academy of Sciences and the State Historical Library have been limited to a descriptive level in reference publications.*

Methods. The article draws on archival documents from the Institute of Manuscripts at the Vernadskyi National Library of Ukraine and the New York Public Library. It also employs prosopography and comparative biographical methods to reconstruct the scholar's biography more comprehensively.

Results. Based on the preserved introduction and reviews by Mykola Heppener and Serhiy Maslov, the article provides qualitative insights into Ettinger's lost work. The authors note that Ettinger used the term ornamentation to mean illumination and clarify other terms she employed (e.g., Cyrillic, index, defects). Ettinger's methodological approach surpassed the prevailing practices of her 1930s contemporaries by extending beyond textology and palaeography to incorporate codicology and visual studies.

Conclusions. Ettinger carried out meticulous work in compiling collection descriptions, editing predecessor records to establish a uniform standard, creating methodical instructions for miniature descriptions, and contributing to exhibition efforts. Her connections included writer Ivan Le and American ethnologist Stella Marek Cushing, and her interests extended to ethnographic materials. Ettinger's scientific contributions—such as the stylistic comparison of Greek and Cyrillic medieval manuscripts based on decoration, her linguistic expertise, and her maintenance of international scholarly contacts—along with her background (stemming from a dekulakized Jewish family), may have adversely affected her fate. Her sudden dismissal from the library and her subsequent disappearance during the German-Soviet war remain unexplained.

Keywords: book studies, medieval manuscripts studies, Helena Ettinger, Mykola Heppener, Serhii Maslov, Vernadskyi National Library of Ukraine named, 1930s.

Вступ. Дослідникам, яким довелося працювати з манускриптами фонду І Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), неодмінно запам'ятовуються картки та інвентарні книги, що були вручну створені співробітниками та співробітницями на початку діяльності цієї інституції – у 1920–30-х рр., що мала назву відділ рукопису Бібліотеки Всеукраїнської Академії наук (Академії наук УСРР). Великі округлі літери

почерку Гната Житецького, дещо незграбна рука Сергія Маслова, зелений колір пера Миколи Геппенера та каліграфічні записи, зроблені Оленою Еттінгер. Окрім останнього, всі інші імена знайшли своє місце в книгознавстві, історії та спеціальних історичних дисциплінах. Обмаль свідчень про наукову співробітницю, втрачена наукова праця «Орнамент і мініатюри грецьких та кирилівських рукописів IX–XV ст.» (1935–1936 рр.), уривчасті біографічні відомості привели до недооцінення її внеску в кодикологію та інші науки 1930-х рр. Ця стаття має на меті встановити якості дослідження середньовічних рукописів Оленою Еттінгер та відновити окремі факти її біографії. До цієї розвідки були залучені архівні матеріали ІР НБУВ та Публічної бібліотеки в Нью-Йорку, а також перевірено наявність (скоріше, встановлено відсутність) відомостей про неї в Державному архіві Київської області та Галузевому державному архіві Служби безпеки України. Поза роботою з архівними документами, в цьому дослідженні ми звернулися до просопографічної біографістики й аналогій з біографій та досліджень колег й колежанок, особливо Дмитра Абрамовича та Миколи й Надії Геппенерів.

Підзаголовок до наукової праці Олени Еттінгер – «Матеріали до історії письма і друку. №...» – свідчить, що планувалося ряд довідкової літератури про фонди. Зокрема, науковий співробітник та очільник відділу рукописів від 1936 р. Микола Геппенер підготував праці «Короткий провідник по відділу рукописів БАН УСРР» (1935 р.) та «Опис кирилівських рукописів Бібліотеки АН УРС. XII–XIV ст. Вип. 1» (1936 р.), які згадуються лише в огляді Сергія Маслова про його діяльність та, очевидно, втрачені на зараз. Позаштатний співробітник Дмитро Абрамович в той час готує працю «Грецькі рукописи Бібліотеки Української Академії наук. 1. Загальний огляд», що так і залишилася в чернетці та збережений у фонді Миколи Геппенера (ІРНБУВ, ф. 78, № 1578). Тому дослідження праці Олени Еттінгер є одним з елементів, що частково відкриває активну наукову діяльність Української Академії наук в галузі книгознавства та спеціальних історичних дисциплін, зокрема витлумачити пам'ятки середньовічної писемності як свідчення матеріальної та візуальної культури – новій тенденції історичних студій 1930-х рр. Буквально перекреслення цих досліджень (ширше – забуття й втрату) простежуємо за ретельними правками рукописів цих вчених – впевнена рука послідовно виправляла заголовок «Українська Академія Наук» на «Академія Наук УСРР».

1. Дослідження грецьких та кирилівських рукописів доби середньовіччя. У 1937 р. Микола Геппенер в огляді роботи відділу рукописів Бібліотеки Академії наук УСРР відзначив, що «відділ виготовував покажчик ілюмінованих та орнаментованих грецьких і слов'янських рукописів нашої збірки, до XV ст. включно» (Геппенер 1936, с. 83). Рекомендована до друку бібліотекою двічі, 10 листопада 1935 р. та 11 березня 1936 р. (ІРНБУВ, ф. 432, оп. 3, №4, арк. 7), праця авторства Олени Еттінгер так і залишилася, ймовірно, невиданою та загубленою. На основі збережених вступної статті, змісту, двох рецензій та архівних документів дамо характеристику цьому каталогу, встановимо, як дослідниця відзначила риси рукописів, порядок її наукової й популяризаторської роботи.

1.1. Загальна характеристика каталогу за рецензіями. Робота «Орнамент і мініатюри грецьких та кирилівських рукописів IX–XV ст.ст.» мала 58 описів рукописів з колекції Бібліотеки Академії наук. Виклад містив вступ, два розділи – окремо про грецькі (19 позицій, з них 2 з мініатюрами) та кирилівські (39, 2 з мініатюрами) манускрипти, короткий показник мотивів та ілюстрації – планувалося 11 фотографій (за збереженим списком, однак вступ каже про 12 запланованих світлин), що презентували 5 грецьких та 6 слов'янських артефактів та всі століття, передбачені дослідженням. Микола Геппенер вказує, що «запроектований автором альбом знімків не тільки доповнює стислий опис але й має самостійне наукове значіння, як публікація досі мало відомих пам'яток» (ІРНБУВ, ф. 432, оп. 3, №4, арк. 4).

Стаття опису рукопису була розлогою та передбачала:

- номер та шифр (останній в круглих дужках);
- короткий заголовок;

- основні *дефекти*;
- почерк, дата, матеріал (коли це не папір);
- формат в долях аркушу та в разі потреби в сантиметра;
- кількість стовбців;
- кількість *листів*.

Окремо давалася характеристика орнаментациї: а) мініатюри – зміст, розмір, фарби, *схороненість*; б) заставки – розмір, форма, мотиви, стиль та фарби; в) ініціали – розмір, форма, мотиви, стиль та фарби. Виділялися орнаментальні особливості письма, зокрема вживання золота та фарб, та інші орнаментальні мотиви: розділові риси, кінцівки, маргінальні позначки, рамки та піврамки заголовкових сторінок та колонтексту і орнаментальне розміщення кінцевих рядків тощо.

На жаль, вступ Олени Еттінгер не називає конкретні пам'ятки чи приклади. Сергій Маслов згадує, що праця включала *Христинопільський Апостол* (№ 3 в кирилівському розділі), «Слова постнически» Ісаака Сиріна (№5 там же), *Никомедійське Євангеліє* (ІР НБУВ, ф. 33, № 2990, арк. 1).

Загальні описи були виконані нерівномірно по об'єму, як пояснює Микола Геппенер, це «пояснюється він знов-таки незадовільним станом попередньої роботи над описом київських рукописів». Тому, він продовжує, «вимагати від автора докладної палеограф[ічної] та лінгвістичної аналізи досі не досліджених пам'яток аж ніяк не можна: це затримало-б вихід праці на невизначений час» (ІР НБУВ, ф. 432, оп. 3, № 4, арк. 3–4).

1.2. *Рукопис – про орнаменти чи мову?* Додавання особливостей орнаментування рукописів до каталогу стало головною перевагою дослідження Олени Еттінгер, її мета – «зробити приступним для дальшого наукового дослідження орнаментальний матеріал Відділу рукописів» (ІР НБУВ, ф. 432, оп. 3, №4, арк. 10). Водночас це стало основним моментом критики Миколи Геппенера та Сергія Маслова.

Науковиця зазначає, що «термін “орнаментациї” взято в дуже широкому розумінні, а саме, показник відмічає навіть дрібні моменти “орнаментування”, що можуть мати художнє чи палеографічне значіння» (ІР НБУВ, ф. 432, оп. 3, №4, арк. 10). Сергій Маслов докоряє, що «термін орнамент тлумачиться в роботі дуже широко і що до показника заведено такі рукописи, де знаходимо іноді не стільки орнамент, скільки “покушение” на орнаментування» (ІР НБУВ, ф. 33, №2990, арк. 1). Микола Геппенер відзначає, що авторці вдалося «відзначити індивідуальні особливості окремих елементів орнаменту». Однак для нього акцент на декоративних аспектах, хоч вони і «цікавлять широкі кола дослідників», все ж зайвий: потрібно звернути увагу на виклад «зазначення мови рукописів» (ІР НБУВ, ф. 432, оп. 3, №4, арк. 4), а розділ про мотиви – включити в основний текст описів, не виділяючи орнаментацию окремо. Результатом дискусії стало викреслення відповідної виокремленої частини праці зі змісту та вступу.

Вбачаємо у цій дискусії – про що цей каталог: про рукописи (текст) чи орнамент (оформлення) – вияв відмінностей двох поколінь. Старше (Микола Геппенер та Сергій Маслов) схильне до традиційних філологічних студій, молодше (Олена Еттінгер) – до нових тенденцій дослідження ілюмінації рукописів (орнаментів й мініатюр) та використання цих джерел з історії, зокрема матеріальної культури (вважайте – історії повсякденности, за сучасним визначенням).

1.3. *Порядок та методи роботи над каталогом.* Архівні довідки з планами (так званими «проспектами») наукової роботи Олени Еттінгер на 1935 та 1936 рр. дають змогу встановити, як вона працювала над каталогом та запланованим новим «показником» – «Мініатюри та орнаменти слов'янських рукописів. XVI століття (Лаврська збірка)». Визначимо основні методи, які вона використовувала.

Робота починалася зі складення бібліографії (бібліографічний метод) – генеральний перегляд колекції, спрощений облік всіх матеріалів, вибірка та реєстрація рукописів для дослідження. Опрацювання вибраних матеріалів Олена Данилівна планувала в кількох напрямках – дослідження мініатюр (іконографічний метод); письма (палеографічний метод, аналіз філіграней, порівняльний метод); орнаментациї (порівняльний метод). Перший напрямок вів до створення систематичного показника мініатюр (картотеки), із зазначенням окремих елементів (одяг, житло, знаряддя праці тощо) (систематизація). Другий та третій – до знаходження паралелей з інших збірок (компаративістика).

Наукова робота Олени Еттінгер мала, як мінімум, чотири вияви – методичні матеріали, виставкова діяльність, створення підручних картотек та складення описів фондів й внесення правок до них. За довідковими джерелами відомо, що вона створила інструкцію до опису мініатюр (1935 р.) та організувала виставку «Мініатюри як джерело до історії матеріальної культури» (Дубровіна 2018, с. 315), однак для встановлення деталей наразі не вистачає джерел.

1.4. Опис фонду I та правки до нього. Олена Еттінгер вела опис фонду I «Літературні матеріали» від 7 грудня 1935 до 11 серпня 1936 рр. – від запису № 4143 до № 4873 (ІР НБУВ, ф. I, книга опису № 3, арк. 145 зв.–190). Були опрацьовані зібрання Волинського музею (Бібліотека Шодуара, Biblioteca Ecclesia, Бібліотека Луцького колегіуму, Бібліотека С. М. Мезенцова, Бібліотека Капітула, Бібліотека Волинської духовної семінарії, Бібліотека Острозької колегії тощо), колишньої Софійської філії Бібліотеки Академії наук, Чернігівського музею імені М. Коцюбинського, Бібліотеки III Відділу ВУАН та інших надходжень до відділу.

Система опису рукописів у Бібліотеці Академії наук формувалася ще у 1920-х рр. Перші напрацювання зробив Гнат Житецький, запропонувавши в червні 1921 р. «Проект інструкції записів і реєстру відділу рукописів Всенародної бібліотеки України» (ІР НБУВ, ф. 33, № 2807), та удосконалив Сергій Маслов у 1926–1927 рр. в «Інструкції до опису рукописів» (ІРНБУВ, ф. 33, № 2816). «Унормування» деяких практик опису привело до необхідності перевірки попередньо внесених записів. Від запису № 15 книги 1 опису фонду I простежуємо виправлення рукою Олени Еттінгер – уточнення назви, кількості аркушів, типу письма, датування, приведення до одного варіанту назв однотипних документів (як «рецензія» на заміну «замітка [по книгу]», «отзыв», «відгук» і т.д.), послідовності запису (автор, назва, датування, матеріал, тип письма, формат та кількість аркушів, оправа, особливості збереження). Звірка та редагування кількох тисяч позицій рукописних матеріалів українською, російською, польською та латинською мовами – теж важливий аспект її роботи як фахівця-книгознавця.

2. Українськомовні проблеми наукового апарату 1930-х років. Обидва рецензенти роботи Олени Еттінгер – Микола Геппенер та Сергій Маслов – зазначають термінологічні проблеми, пропонують звернутися до мовознавців та узгодити правопис. Вступна стаття науковиці та її переклад англійською дають ключ до розуміння змісту термінів. Для поглиблення розуміння мовних викликів, що стояли перед книгознавцями 1930-х рр., звернемося до неопублікованої статті Дмитра Абрамовича, який працював у 1933–1936 рр. позаштатним співробітником відділу рукописів та дав характеристику грецьких манускриптів бібліотеки.

2.1. Терміни й поняття української кодикології й палеографії. Істотні недоліки показника в останньому відношенні значною мірою пояснюється бідністю та несталістю нашої палеографічної термінології, зокрема в галузі орнаменту рукописної книги», – пише Микола Геппенер. Виокремимо кілька прикладів, що контрастні для сучасної усталеної традиції в кодикології: кирилівські рукописи, показник, дефекти та схороненість, листи, пергамін.

Сергій Маслов та Микола Геппенер в рецензіях постійно вживають означення «слов'янський» до рукописів чи палеографії, натомість «кирилівський» можна вважати новотвором цього періоду, що також вживають Олександр Коллеса (Коллеса 1927) та Іван Огієнко (Огієнко 1932). Новомодне слово підхоплює і Микола Геппенер, коли зорганізовує роботу й публікації праць відділу рукописів. На сучасному етапі книгознавства вживаються терміни «кириличні рукописи» чи «кирилична палеографія».

Зважаючи на контекст праці «Орнамент і мініатюри грецьких та кирилівських рукописів IX–XV ст.», термін «показник» не відповідає повністю сучасному «показчик». Це скоріше «каталог», «довідник», «картотека», а не лише перелік ключових слів.

Поняття дефекти та схороненість в Олени Еттінгер, вважаємо, контекстуально різні. Перше належить до сфери текстології (повність чи неповність тексту) та орнаментування (про що викладено нижче), а друге – до збереженості власне рукопису як артефакту. Лист – він же аркуш, що вживається паралельно в цій праці дослідниці. Пергамін – франкофонне прочитання терміну пергамент.

2.2. *Переклад англійською мовою.* Для Миколи Геппенера, «досить точний та вдало зредагований» переклад англійською мовою праці Олени Еттінгер, «поширить коло читачів праці» та уможливить «дослідникам ширше використати цінні рукописні збірки нашої бібліотеки» (ІР НБУВ, ф. 432, оп. 3, №4, арк. 4). Водночас, для цієї статті, це ключ до розуміння, що малося на увазі під тим чи іншим терміном або поняттям. Для прикладу, візьмемо поняття «орнаментування» та «дефекти».

У вступі до свого «показника» Олена Еттінгер перекладає «орнаментовані рукописи» як «illuminated manuscripts», що значно ширше у своєму значенні. Під «ілюмінованим» елементом рукопису розуміють будь-яку декоративну частину – чи окреме оформлення, так і мініатюри, ініціали чи різноколірні частини. Це виходить з опису частин, що вона включає до цієї «орнаментациї», так і сучасної кодикології, що вживає термін «ілюмінований».

Певну складність викликає термін «основні дефекти» («chief defects»). У праці Джона Олександра Герберта «Ілюміновані рукописи» (1911) при описі кельтських рукописів основні дефекти полягають у «тенденції до переповнення сторінки, заповнюючи всі доступні місця щільноприлягаючими ремінцями або тартановими візерунками з ромбів або квадратів, а також монотонний ефект» (Herbert 1911, р. 71). Так само при описі одного з рукописів як прикладу італійської ілюмінації, дослідник відзначає, що «зображення виражають і гідність, і емоції: речі настільки протилежні за своїми тенденціями, що вони зустрічаються разом лише в мистецтві високого рівня. Візантійське походження *Епістоляра* є очевидним, але його недоліки, не менше ніж його особливі переваги, виділяють його як місцевий продукт» (Ibid., р. 170). У цьому контексті – опису ілюмінацій середньовічних рукописів – це відмінності від ідеальних моделей, що виявляють локальні особливості або риси конкретного рукопису.

2.3. *Рукописні студії Дмитра Абрамовича.* Серед 108 грецьких манускриптів колекції Бібліотеки Академії наук Дмитро Абрамович відзначає, що «рукописи нашої збірки не позбавлені значного інтересу і для історії рукописного орнаменту» (арк. 32). Це три рукописи «орнаментовані мініатюрами», де лише *Никомедійське Євангеліє* відоме в історіографії, а два інші – «ще не вивчені в достатній мірі» (арк. 35). Інші «орнаменти» для нього – це «малі заставки (у вигляді плетіння, жгута змієвидної смужки, прямокутника)» (арк. 35), «великі заставки» (арк. 35 зв.–36), «заголовкові літери» (арк. 36–36 зв.), «тератологічні мотиви» в «оригінальних композиціях ініціальних літерах» (арк. 36 зв.–37).

Також дослідник зазначає, що «необхідні дальші спеціальні розшуки» (арк. 48 зв.) – й обмежує їх до «палеографічного, бібліографічного й історично-літературного характеру» (арк. 48 зв.). З однієї сторони, збережений рукопис – огляд грецьких рукописів вказує, що праця Олени Еттінгер була в цих же аспектах, однак, з іншої – мала особливості саме її авторства:

вийти за межі літературних текстологічних студій до іконографічних, візуальних студій та матеріальності.

3. За межами середньовіччя: спекуляції до біографії Олени Етtingер. З довідкових джерел відомо, що Олена Етtingер, коли була науковою співробіницею відділу рукописів, «самостійно здійснювала наукове опрацювання етнографічних матеріалів Канівця», а з 1940 р. працювала старшою бібліотекаркою Державної історичної бібліотеки (Дубровіна 2018, с. 315). Факти з документів НБУВ, Державного архіву Київської області та Публічної бібліотеки Нью-Йорка вдалося сплести у певну сітку, прогалини в якій доповнено певними «варіантами подій», що, можливо, наразі виглядають спекулятивними та потребують подальших розвідок. Однак без них, вважаємо, біографія Олени Етtingер буде неповною.

3.1. А. Канівець та Іван Ле. Колекція «з паперів інженера А. Канівця» включає праці етнографів Григорія Залюбовського, Олександра Шрамченка та інших (ІР НБУВ, ф. І, №№ 4827–4847). Встановити інформацію про «фондоутворювача» не вдалося. Однак захоплення етнографічними студіями та зважаючи на рівень навичок в опрацюванні рукописних матеріалів веде до філологічних й етнографічних студій Володимира Перетца та його школи.

Певний зв'язок з Іваном Ле (Мойсею) засвідчено отриманим відділом рукопису від Олени Етtingер власноручний короткий виклад автором «Роману міжгір'я», датований 17 серпня 1932 р. Біфоліо автографа в 4° має сліди довгого зберігання в зігнутому удвічі вигляді, можливо, надісланого листом, або через бажання «закрити» текст зовнішньою порожньою стороною від псування. У будь-якому разі, переданий за кілька місяців до звільнення з відділу рукописів артефакт є ниткою, що в'яже її наукові зацікавлення, що значно вирізняються з ряду посадових обов'язків, з власним життям та можливим колом знайомств. Нових біографій Івана Ле наразі немає, його архів (№ 1041) в Центральному державному архів-музеї літератури і мистецтва України немає документів про ранні роки, а біографічні виклади біографії совєцького часу надто заідеологізовані, щоб пробратися до очевидного його єврейського коріння.

3.2. Стелла Марек Кушинг. 13 листопада 1936 р. пакунок з Нью-Арка, США, прибув до Києва. Відправлений 28 жовтня того ж року від американського видавництва «Сілвер Бардетт Компані», він включав книгу та супровідний лист. Отримувачка – «miss Helena Ettinger», Академія наук. Лише 4 грудня 1936 р. він опинився на Короленка 58, в бібліотеці. Однак адресатки вже не було, вона звільнилася 11 жовтня. Неотриманий лист потрапив до архіву (ІР НБУВ, ф. Х, № 34647), щоб засвідчити нам ще одну нитку з її історії.

Американське видавництво надсилає книгу «Music Highways and Byways» на прохання котриб'юторки – американської етнологині Стелли Марек Кушинг, щоб Олена Етtingер переконалася в правильності подачі матеріялу та подякою за сприяння, коли вони вдвох бачилися в Києві (ІР НБУВ, ф. Х, №34647). Прохання редактора видання – написати у відповідь – не було зреалізовано, серед листів в архіві Кушинг в Публічній бібліотеці Нью-Йорка такого немає.

Дослідниця Стелли Марек Кушинг була в Києві з 30 червня до 7 липня 1934 р. Її щоденник зберіг не тільки враження від Києва, а й детальну нотатку про її провідницю тут – Олену Етtingер та її родину, обставини життя й побуту. Випадкова зустріч в «Інтуристі» змінила враження американської етнологині від подорожі совєцькими містами. «Мій особливий інтерес привабив її й вона взяла мене під своє крило. Вона жінка 39-років – з малими світлими очима, радісними, філософськими та дуже освічена» (NYPL, Journal 1934 – Kiev, p.1). Стелла Марек Кушинг засипає її компліментами у щоденнику подорожі – енергійна, інтелігентна, заповзята. Також зазначає її національність – єврейка. «Так ми відвідали її невеликий будинок у селі, зустріли її чарівного батька, який живе у невеликій двокімнатній хатині обіч дванадцятикімнатного будинку, що колись він мав, а тепер – п'ять сімей його ділять, колись заможний чоловік – милий, усміхнений, енергійний джентльмен – вітав нас у чорній сорочці

та тарілкою свіжих для їжі вишень та чаєм, звісно» (Ibid.). Вона продовжує: «Було чисто та прохолодно через кілька дощів, але добре було покинути метушливе місто – й сидіти на обвитому виноградом ганку, пити чай з надщерблених важких чашок, прогулятися гарним спокійним сосновим лісом до колгоспу (a state farm) – до дитсадка, до домівки старшої жінки та її миловидної дочки, які вбралися якнайкраще для мого фотоапарату, – подивитися, як живе село». Добиралися вони електричкою, що вирушала о 7 й поверталася о 16:30, де «не знаю, що гірше смерділо – чи ті селяни, чи їжа, яку вони везли» (Ibid.).

Непевно, чи випадкова зустріч звела двох науковиць разом, однак обставини життя Олени Еттінгер, зафіксовані американською етнологинею, додають розуміння про її походження (з Київщини, з сім'ї розкуркуленого єврея) та особистого портрету. Зібрані матеріали в Києві Стеллою Марек Кушинг стали частиною збірки, разом з подякою своєму гідю.

3.3. Історична бібліотека та війна. Біографія Олени Еттінгер від звільнення з відділу рукопису в 1936 до 1939/1940 р. має пустку, коли та стала співробіницею новоутвореної Державної історичної бібліотеки (Дубровіна 2018, с. 315; Селівачова 1999, с. 60). Що стало причиною звільнення, на жаль, невідомо. Однак те, що в 1934–1939 рр. кадри Академії наук зазнавали «чистки», – засвідчено з багатьох джерел. Її позиція, походження чи соціальні зв'язки могли стати тиском до звільнення, щоб уникнути репресій. За даними Галузевого державного архіву Служби безпеки України, у цей період про Олену Еттінгер свідчень немає.

Зі спогадів Ніни Селівачевої (Нікольської), Олена Данилівна відмічена, як «знавець іноземних мов». Вважаємо, що, як і при роботі у відділі рукопису Бібліотеки Академії наук, так і тут, вона продовжувала роботу над описами іноземних видань, каталогізацією, складенням описів та картотек. Її особлива риса – почерк – могла би стати доказом, адже, за прийнятою нормою, при вписуванні до книг обліку, вона проставляла дату, кількість аркушів та засвідчування своїм підписом на останній сторінці в примірнику. На жаль, всі облікові книги та картотека були знищені в роки Другої світової війни, а від-так і свідчення про її можливу роботу.

З наступом нацистської Німеччини на Київ у 1941 р. доля Олени Еттінгер губиться. Припускаємо три сценарії. За першим, можлива її евакуація з іншими науковими співробітниками та киянами зі столиці, однак невідомо про її роботу в еміграції та повернення. За другим та третім, вона залишилася в окупованому Києві, як Микола та Надія Геппенери. Микола був потрапив до німецького табору в полон, однак згодом його відпустили та він очолив відділ рукописів бібліотеки за окупаційного режиму (Спогади Лінки (Геппенер); Дубровіна 2018, с. 18–19). Потрапити в полон, до концтабору з (чи без) єврейським корінням для Олени могло означати загибель. За третім варіантом зважаймо, що історична бібліотека теж продовжила роботу. Новопризначена директорка Ірина Горохолінська залишила записки про стан бібліотеки та списки співробітників за 1941–1942 рр., де Олена Еттінгер не згадується (Онищенко 2004; ДАКО, ф. Р-2356, оп. 6, спр. 182, арк. 26; спр. 185, арк. 41–43; спр. 189, арк. 11, 13). За співпрацю з окупантами Микола Геппенер був полишений можливості продовжувати наукову роботу та працю у відділі рукописів після деокупації, що могло спідкати й Олену, якщо вона вижила в період Другої світової війни, що зумовлює відсутність відомостей про неї.

Висновки. В рецензії Сергія Маслова на працю «Орнамент і мініатюри грецьких та кирилівських рукописів IX–XV ст.» ім'я Олени Еттінгер взято в квадратні дужки – її не вказували як авторку, так само Микола Геппенер уникає називати її, говорячи про цей же каталог в характеристиці діяльності відділу. У цій статті поруч з характеристикою загубленого дослідження відновлюється й особистість дослідниці 1930-х років.

Якісні характеристики дослідження середньовічних рукописів Оленою Еттінгер показують її намагання вийти за межі текстології до візуальності й матеріальності. Поєднання водночас грецьких та кирилівських рукописів в одній праці із об'єднаними характеристиками

їхнього орнаментування вказувало на взаємозв'язки цих двох традицій. Певна новаційність викладу, зміщення акцентів викликала заперечення в рецензентів – Сергія Маслової та Миколи Геппенера. Знання мов, а від так й зарубіжних праць, сприяв введенню термінів й понять (скоріше, їхніх значень чи розумінь через дослідницьку практику), водночас спрямовувало її до комунікацій з іноземними колегами й робити дослідження світового рівня.

Три додаткові історії з життя Олени Етінгер засвідчують її походження, інтереси й подальшу долю. Єврейська заможна родина з передмістя Києва могла дати їй гарну освіту й виховання. Розкуркулена за советів, вона не втрачала власного рівня інтелектуально. Очевидно, Олена належала до кола школи Володимира Перетца. Захоплення етнологією та знання мов сприяли її знайомству з американською дослідницею Стеллою Марек Кушинг. Працю в історичній бібліотеці, як і її життя, обірвала німецько-совецька війна.

ДОДАТКИ

ІР НБУВ. Ф. 432. Оп. 3. № 4.

Арк. 1.

*Відділ рукописів
Фонд № [432]
Опись № 3
Ед. хранения №4*

Проспект, рецензія та передмова до наукової роботи «Орнамент і мініатюри грецьких та кирилівських рукописів IX–XV стст. Автор Етінгер. ОД. 1936 рік.

Арк. 2.

До Видавництва А. Н. УСРР

Бібліотека А.Н. УСРР надає Вам до друку роботу наукового співробітника т. ЕТТИНГЕР «Орнамент та мініатюри грецьких та кирилівських рукописів IX–XV ст.» . Роботу друкувати окремим виданням в рахунок листажа Бібліотеки. Ілюстрації та передмову на англійській мові надішлемо найближчим часом.

ДИРЕКТОР БІБЛІОТЕКИ А.Н. УСРР [Підпис] / ІВАНУШКІН /
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР [Підпис] / МАЛЮГА /

Арк. 3–4.

Т. Гепенеру

М. Гепенер

Працю О. Д. Еттингер – «Орнамент и мініатюри грецьких та кирилівських рукописів IX–XV ст.» було прорецензовано проф. С. І. Масловим щодо остаточного її редагування. Тому автор мав змогу внести в подану зараз редакцію низку поправок технічно-бібліограф[ічного]. та термінологічного характеру, відповідно до зауважень рецензента.

Цілком приєднуючись до загальної оцінки рецензента, що вважав працю за корисний вклад до грецької та славянської палеографії, треба на мою думку, ще раз підкреслити довідково-практичне призначення роботи в її описовій частині. Цим призначенням показника пояснюється стислий характер поданих 58-и описів: автор ставить собі завдання завести, поруч з скороченим але старанно перевіреним описом самого рукопису, лише перелік по можливості всіх елементів орнаментации даного рукопису, не вдаючись в докладний опис чи тим більше аналізу останніх. Всеж автор намагається відзначити індивідуальні особливості окремих елементів орнаменту. Істотні недоліки показника в останньому відношенні значною мірою пояснюється бідністю та несталістю нашої палеографічної термінології, зокрема в галузі орнаменту рукописної книги. Старану перевірку роботи з цього погляду, можливо навіть з учестю фахівця-мовознавця, вважав би за дуже корисну, м. ін. і для дальших палеографічних праць нашої бібліотеки.

Другий істотний дефект, що стосується опису славянських рукописів недостатня рівномірність та точність у визначеннях місця написання окремих рукописів. Пояснюється він знов-таки незадовільним станом попередньої роботи над описом київських рукописів. Звичайно вимагати // від автора докладної палеограф[ічної]. та лінгвістичної аналізу досі не досліджених пам'яток аж ніяк не можна: це затримало б вихід праці на невизначений час. Але де-які редакційні поправки та уточнення роботи з цього погляду, можливо були-б доцільні.

Нарешті треба перевірити і так би мовити систематизувати пунктуацію, що вона має досить істотне значення в подібній праці довідкового характеру.

Доданий до списку короткий виборочний покажчик мотивів може звичайно, викликати найбільше сумнівів що-до обсягу та розміщення матеріалу. Гадаю всеж, що виділення мотивів, які в першу чергу цікавлять широкі кола дослідників / напр. істориків матеріальної культури / є цілком доцільним. Правда з боку редакційного ця частина роботи має де які недоліки: здається варто б стисліше зредагувати другу колонку / зазначення мови рукописів / і навпаки додати де які пояснення до окремих визначень мотивів, включивши обов'язково ці додатки і в основний текст описів.

Запроекований автором альбом знімків не тільки доповнює стислий опис але й має самостійне наукове значіння, як публікація цікавих досі мало відомих пам'яток.

Паралельний англійський переклад праці, оскільки можу судити досить точний та вдало зредагований не зважаючи на великі труднощі, пов'язані з перекладом подібних спеціальних праць, зокрема труднощі термінології. Цей переклад ще поширить коло читачів праці, яка безперечно заслуговує видання, даючи змогу дослідникам ширше використати цінні рукописні збірки нашої бібліотеки.

Арк. 5.

Т. Еттингер

ПРОСПЕКТ наукової теми на 1936 р. ст. бібліотекаря Е. Еттингер.

Мініатюри та орнаменти слов'янських рукописів. XVI століття (Лаврська збірка)
1. Перегляд збірки №№ 450.

2. Спрощений облік №№ 350 рукоп. XVI–XVIII стол.

3. Опис письма та орнаментациі №№ 40 рукописів XVI стол.

В зв'язку з темою підібрати та проробити таку літературу:

1) Розділи в підручниках з палеографії з історії письма та орнаменту XVI стол.

2) За альбомами репродукцій ознайомитись з орнаментом і мініатюрами XVI стол. рукописів інших збірок (підшукати паралелі).

3) Скласти показник цієї літератури.

4) Ознайомитись за альбомами водяних знаків з філігранями XVI стол.

20.III.36 р.

(Е. Еттингер)

Арк. 6.

Проспект наукової роботи

старш. бібліотекаря Е. Д. Еттингер.

Мініатюри та орнамент рукописів під кутом зору історії матеріальної культури.

I. Виборка та реєстрація рукописів з мініатюрами

II. Опис окремих мініатюр та складання систематичного показника мініатюр у Відділі.

III. Картковий показник окремих елементів мініатюр, як пам'яток історії матеріальної культури / одяг, житло, знаряддя виробництва /

IV. Систематизація та поглиблений аналіз окремих елементів з погляду історії матеріальної культури / у вигляді вступної статті до показника мініатюр /.

Протягом 1935 р. передбачається охоплення показником лише частини мініатюр в Відділі.

Арк. 7 [Обкладинка праці].

БІБЛІОТЕКА УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК. УСРР.

МАТЕРІЯЛИ ДО ІСТОРІЇ ПИСЬМА І ДРУКУ. №....

ОРНАМЕНТ І МІНІАТЮРИ ГРЕЦЬКИХ ТА КИРИЛІВСЬКИХ РУКОПИСІВ ІХ–ХУ століття.

О. Д. ЕТТИНГЕР.

До друку.

~~10.XI.35~~ [Підпис]

11.III.36 р.

Арк. 8.

ЗМІСТ.

1. Передмова
2. Грецькі рукописи Іх–ХУ стол. №№ 1–19 / №№ 10, 11 з мініатюрами /
3. Кирилівські рукописи ХІІ–ХУ стол. №№ 1–39 / №№ 2, 6 з мініатюрами /.
- ~~4. Короткий показник мотивів.~~
5. Таблиці знімків: І.

ТАБЛИЦІ ЗНІМКІВ.

I.	Греч. 2.	ІХ–Х в.	
II.	Греч. 3	XI в.	
III.	Греч. 10	XII в.	
IV.	Греч. 12	XIII–XIV	
V.	Греч. 18	XV–XVI	
VI.	Слов'янське 2.	XII	/ зменшен /
VII.	Слов'янське 4.	XIII	
VIII.	Слов'янське 6.	XIII–XIV	
IX.	Слов'янське 7.	XIV	
X.	Слов'янське 15.	XV	
XI.	Слов'янське 21	XV	

Арк. 9.

CONTENTS.

1. Preface,
2. Greek Manuscripts. IX–XV century. nos. 1–19
(nos. 10, 11 illuminated with miniatures)
3. Cyrillic Manuscripts XII–XV cent. nos. 1–39.
(nos. 4, 6. illuminated with miniatures)
- ~~4. Short Index of motives.~~
4. List of illustrations on plates:

Арк. 10–11.

Передмова.

За останні роки Відділ Рукописів Бібліотеки Української Академії Наук УСРР сконцентрував великі збірки рукописних матеріалів часом мало відомих і зокрема найменше досліджених, саме з боку орнаменталії.

Цим викликана потреба в зведеному показнику, що він має завдання шляхом короткого реєстраційного опису зробити доступним для дальшого наукового дослідження орнаментальний матеріал Відділу *рукописів*.

Треба відмітити, що термін «орнаменталії» взято в дуже широкому розумінні, а саме, показник відмічає навіть дрібні моменти «орнаментування», що можуть мати художнє чи палеографічне значіння.

Показник складається з Опису Грецьких рукописів IX–XV стол. та Кирилівських XII–XV ст. включно по можливості в хронологічному порядку, ~~короткого показнику мотивів~~ та XII таблиць знімків з поясненнями.

Окремий опис включає короткі відомості за рукопис та його орнамент, а саме: // валивий № та шифр (останній в круглих дужках), короткий заголовок, основні дефекти, почерк, дата, матеріал (коли це не папір), формат в долях аркушу та в разі потреби в см., кількість стовбців, кількість листів; орнаментация: а) мініатюри – зміст, розмір, фарби, схороненість; б) заставки (по групах) – розмір, форма, мотиви, стиль та фарби; в) ініціали (по групах) – розмір, форма, мотиви, стиль та фарби. Орнаментальні особливості письма: вживання золота, фарб. г) інші орнаментальні мотиви: розділові риси, кінцівки, орнамент позначений на берегах, рамки та піврамки заголовкових сторінок та колонтексту і орнаментальне розміщення кінцевих рядків, тощо. Основні бібліографічні відомості за *про* друковані описи та репродукції подано за такими скороченнями.

Березин = В. Березин. Описание рукописей Почаевской Лавры.

Крыжановский = Г. Крыжановский. Рукописные Евангелия Киевских книгохранилищ, Киев. 1889.

Лебедев = А. Лебедев. Рукописи Церковно-Археологического Музея Императорской Духовной Академии. т. I Саратов. 1916.

Маслов = С.И. Маслов. Обзор Рукописей библиотеки Импер[аторского]. Университета св Владимира, Киев, 1910.

Петров = Н. Петров. Описание рукописей церковно-археологического музея при Киевской Духовной Академии (I-III) Киев, 1875-79.

Петров I, II, III = Н. Петров. Описание рукописных собраний

V. I , V. II , V. III

Сперанский = М. Сперанский. Описание рукописей библиотеки историко-филологического Института князя Безбородко в г. Нежине, Нежин, 1901.

Титов = Д. И. Титов. Очерки по истории русского книгописания и книгопечатания. вып. 1. Русское Книгописание XI–XVIII вв. (с LXXIV рис)

Арк. 12–13.

INTRODUCTION

~~Of late years.~~ Lately, the Manuscript Department of the Academy of Science of U.S.S.R. Library has concentrated a vast collection of manuscripts.

As the above materials are hardly known and particularly least of all studies in their illumination there arises naturally an immediate necessity in the compilation of an index. This index intends to offer a possibility for the scientific study of the illuminated material in the MSS Dept. by means of a concise description. We wish to suggest that the term “illumination” is used in a very broad sense, as the index notifies the smallest tracery which may be of interest in art or paleography.

The index consists of a description of Greek Manuscripts from the IX–XV cent. and Cyrillic Manuscripts from the XII–XV cent., arranged as far as possible in chronological order and supplied with 12 photoplates.

Each description gives brief information concerning the manuscript: 1) general number (in round brackets), short title, chief defects, writing, date, writing material employed (when not paper), size, (in case of necessity in centimeters), number of columns on each page, number of folios; 2) the description of the illumination consists of the following elements: a) Miniatures – their contents, size, colours, state of preservation; b) head-pieces (in groups their size, motives, style, colours); c) illuminated initials (in groups) – size, shape, motives, style, colours and embellishment in writing – use of gilt and colours; d) other ornamental motives including tail-pieces, borders, frames and semi-frames of title-pages, column-texts, floreated endings.

The list of bibliographic data, printed descriptions and reproduction is given above.

Арк. 14 [Обкладинка праці англійською мовою].

LIBRARY OF THE UKRAINIAN ACADEMY OF SCIENCES OF U.S.S.R.

THE ILLUMINATION and MINIATURE of GREEK and SLAVONIC (CYRIL) MANUSCRIPTS
from the IX to the XV century.

SHORT INDEX
with XI plates.

by H. Ettinger.

ІР НБУВ. Ф. 33. № 2990. Сергій Маслов. Рецензія на роботу О. Етінгер.

Показник п. н. «Бібліотека Української Академії Наук. Орнамент і мініатюри грецьких та кирилівських рукописів IX–XV ст.», складений [Ол. Дан. Етінгер] надзвичайно сумлінно, становить, на мою думку, корисне придбання грецької та слов'янської палеографії. Під час видання в передмові слід буде зазначити, що термін орнамент тлумачиться в роботі дуже широко і що до показника заведено такі рукописи, де знаходимо іноді не стільки орнамент, скільки «покушение» на орнаментування. Див., наприклад, в Слов'янському розділі ркп. № 3 – «Христинопольський Апостол» пол. XII ст., – або № 5 – «Слова постническіе» Ісаака Сирина XIII–XIV ст. До формату рукописів, зазначеному в частинах аркуша, треба було-б додати розмір в сантиметрах. Може, слід було-б обміряти також мініатюри, принаймні, в найцінніших з художнього боку рукописах, // як Никомідійське євангелія XIII ст. Дрібніші зауваження – на берегах рукопису

С. Маслов

1935. IX. 25.

IP НБУВ. Ф. X. № 34647.

SILVER BURDETT COMPANY
PUBLISHERS OF SCHOOL AND COLLEGE TEXTBOOKS
THIRTY-NINE DIVISION STREET
NEWARK, NEW JERSEY
U.S.A.
EDITORIAL ROOMS

October 28, 1936

Miss Helena Ettinger
Academy of Science
Kiev
Ukraine
RUSSIA

Dear Miss Ettinger:

At the request of Mrs. Stella Marek Cushing we take pleasure in sending you with our compliments a copy of MUSIC HIGHWAYS AND BYWAYS which is just off press.

This is the book in which Mrs. Cushing has collaborated in the units «Trips Abroad.» We would call your attention especially to the following pages: Acknowledgments, Unit IV: Russia and Ukraine, pp. 25–33, the play «A Playground in Kiev,» p. 228.

After you have had an opportunity to look the book through and to show it to interested friends, we should enjoy hearing your reactions. You will at once observe that we have tried to give the school children of America an authentic picture of the customs, dances, and music of their friends across the seas. Only by sympathetic understanding can the peoples of the world achieve peaceful relationships. It would be a real pleasure for us to hear what you think of this latest type of textbook, and especially how it is received among your friends.

Thanking you again in behalf of both Mrs. Cushing and the editors, we are

Very truly yours,

SILVER BURDETT COMPANY

[Підпис]

Winifred A. Harrison

Assistant Music Editor

WAH: H

P.S. Naturally we shall be relieved to know that the book reaches you safely.

Список джерел та літератури

CUSHING, S. M., 1936, *Music Highways and Byways*. Newark, New Jersey.

HERBERT, J. A., 1911, *Illuminated manuscripts*. New York, G. P. Putnam's Sons.

The New York Public Library (NYPL). Astor, Lenox, and Tilden Foundations. Manuscripts and Archives Division. Stella Marek Cushing papers.

ГЕППЕНЕР, М., 1937, Відділ рукописів Бібліотеки Академії наук УРСР, *Вісті АН УРСР*, 1, 77-94.

ДУБРОВІНА, Л., відпов. ред., 2018, *Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 1918–2018*. Київ.

КОЛЕССА, О., 1927, *Рукописні і палеотипні книги Південного Підкарпаття*. Прага.

ЛІНКА (ГЕППЕНЕР), Н., б/д, Спогади. Великая Отечественная война 1941–1945 гг. (Київ). [Online]

[http://history.kby.kiev.ua/publication/doc_2230.Spogadi N. Linki \(Geppener\) "Velikaya Oteche](http://history.kby.kiev.ua/publication/doc_2230.Spogadi_N_Linki_(Geppener)_%20%22Velikaya_Otechestvennaya_voyna_1941-1945_gg._(Kiev)%22_pro_pochatok_viyni,_Muzejne_mistechko_u_dni_oboroni.html)

[stvennaya voyna 1941-1945 gg. \(Kiev\)" pro pochatok viyni, Muzeyne mistechko u dni oboroni.html](http://history.kby.kiev.ua/publication/doc_2230.Spogadi_N_Linki_(Geppener)_%20%22Velikaya_Otechestvennaya_voyna_1941-1945_gg._(Kiev)%22_pro_pochatok_viyni,_Muzejne_mistechko_u_dni_oboroni.html) [Accessed: 30th September 2024]

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Інститут рукопису (ІР НБУВ). Архів. Оп. 1л. № 47. Списки особового складу бібліотеки та свідчення про його рух за 1935 р.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Інститут рукопису (ІР НБУВ). Архів. Оп. 1л. № 42. Облікові картки за 1933 р.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Інститут рукопису (ІР НБУВ). Ф. X. № 34647. Лист до О. Етінгер від Silver Burdett Company.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Інститут рукопису (ІР НБУВ). Ф. 33. № 2990. Сергій Маслов. Рецензія на роботу О. Етінгер.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Інститут рукопису (ІР НБУВ). Ф. 78, № 1578. Дмитро Абрамович. Грецькі рукописи. Загальний огляд.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Інститут рукопису (ІР НБУВ). Ф. 432. Оп. 3. №4. Проспект, рецензія та передмова до наукової роботи «Орнамент і мініатюри грецьких та кирилівських рукописів IX–XV ст.ст.». Автор – Етінгер О. Д. 1936 рік.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Інститут рукопису (ІР НБУВ). Книги опису фондів. Фонд І.

ОГІЄНКО, І., 1932, *Програма опису кирилівських стародруків*. Варшава.

ОНИЩЕНКО, О., голова ред. кол., 2004, *Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941–1943). Дослідження. Анотований покажчик. Публікації документів*. Київ.

СЕЛІВАЧОВА, Н., 1999, *Перші кроки Державної історичної бібліотеки*. У: Державній історичній бібліотеці – 60: ювілейний збірник. Київ, 59–62.

References

CUSHING, S. M., 1936, *Music Highways and Byways*. Newark, New Jersey.

HERBERT, J. A., 1911, *Illuminated manuscripts*. New York, G. P. Putnam's Sons.

The New York Public Library (NYPL). Astor, Lenox, and Tilden Foundations. Manuscripts and Archives Division. Stella Marek Cushing papers.

HEPPENER, M., 1937, Viddil rukopysiv Biblioteky Akademii nauk URSR [Manuscript department of the Library of Academy of Science of the Ukrainian SSR]. *Visti AN URSR*. 1, 77-94.

DUBROVINA, L., ed., 2018, *Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho. 1918–2018*. [Institute of Manuscript of Vernadskyi National Library of Ukraine. 1918-2018]. Kyiv.

KOLESSA, O., 1927, *Rukopysni i palieotypni knyhy Pivdennoho Pidkarpattia* [Manuscript and palaeotype books of South Subcarpathia]. Praha.

LINKA (HEPPENER), N., n/d, Spohady. Velykaia Otechestvennaia voina 1941–1945 hh. [Memories. Great Patriotic War 1941–1945] (Kyiv). [Online]

[http://history.kby.kiev.ua/publication/doc_2230.Spogadi N. Linki \(Geppener\) "Velikaya Oteche](http://history.kby.kiev.ua/publication/doc_2230.Spogadi_N_Linki_(Geppener)_%20%22Velikaya_Otechestvennaya_voyna_1941-1945_gg._(Kiev)%22_pro_pochatok_viyni,_Muzejne_mistechko_u_dni_oboroni.html)

[1945 gg. \(Kiev\)" pro pochatok viyni, Muzeyne mistechko u dni oboroni.html](#) [Accessed: 30th September 2024].

Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho [Vernadskyi National Library of Ukraine] (NBUV), Instytut rukopysu [Institute of Manuscripts], Arkhiv. Register. 1L. No. 47. Spysky osobovoho skladu biblioteki ta svidchennia pro yoho rukh za 1935 r. [Lists of library personnel and evidence of its movement in 1935].

Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho [Vernadskyi National Library of Ukraine] (NBUV), Instytut rukopysu [Institute of Manuscripts], Arkhiv. Register. 1L. No. 42. Oblikovi kartky za 1933 r. [Account cards for 1933].

Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho [Vernadskyi National Library of Ukraine] (NBUV), Instytut rukopysu [Institute of Manuscripts], Fund. 10. No. 34647. Lyst do O. Ettinher vid Silver Burdett Company [Letter to H. Ettinger from Silver Burdett Company].

Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho [Vernadskyi National Library of Ukraine] (NBUV), Instytut rukopysu [Institute of Manuscripts], Fund 33. No. 2990. Serhii Maslov. Retsenziia na robotu O. Etinher. [Serhii Maslov. Review of the work of H. Ettinger].

Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho [Vernadskyi National Library of Ukraine] (NBUV), Instytut rukopysu [Institute of Manuscripts], Fund 78. No. 1578. Dmytro Abramovych. Hretski rukopysy. Zahalnyi ohliad [Dmytro Abramovych. Greek manuscripts. General overview].

Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho [Vernadskyi National Library of Ukraine] (NBUV), Instytut rukopysu [Institute of Manuscripts], Fund 432, Register 3, No. 4. Prospekt retsenziia ta peredmovna do naukovoï roboty «Ornament i miniatiury hretskykh ta kyrylivskykh rukopysiv 9–15 st.st.». Avtor – Ettinher O.D. 1936 rik. [Prospectus review and preface to the scientific work Ornaments and miniatures of Greek and Cyrillic manuscripts of the 9th–15th centuries. The author is Ettinger H.D. 1936].

Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho [Vernadskyi National Library of Ukraine] (NBUV), Instytut rukopysu [Institute of Manuscripts], Knyhy opysu fondiv. Fund I [Fund description books. Fund I].

ОИИЕНКО, І., 1932, *Prohrama opysu kyrylivskykh starodrukiv* [The program of description of Cyrillic old prints]. Varshava.

ONYSHCHENKO, O., ed., 2004, *Biblioteki Kyieva v period natsystskoi okupatsii (1941–1943). Doslidzhennia. Anotovanyi pokazhchuk. Publikatsii dokumentiv.* [Libraries of Kyiv during the Nazi occupation (1941–1943). Research. Annotated index. Publication of documents] Kyiv.

SELIVACHOVA, N., 1999, *Pershi kroky Derzhavnoi istorychnoi biblioteki* [The first steps of the State Historical Library]. *Derzhavnii istorychnii Bibliotetsi – 60: yuvileinyi zbirnyk.* Kyiv, 59–62.

Дослідження Олени Еттінгер Середньовічних рукописів в 1930-х роках

Мета статті відновити місце досліджень Олени Еттінгер в галузі дослідження середньовічних рукописів в 1930-х рр. Серед дослідників в українському книгознавстві місце Олени Еттінгер не було визначено через уривчасті свідчення та втрачену її працю «Орнамент і мініатюри грецьких та кирилівських рукописів IX–XV ст.» (1935–1936 рр.). Її діяльність як наукової співробітниці відділу рукопису Бібліотеки Академії наук та Державної історичної бібліотеки залишаються на рівні описовості в довідкових виданнях.

Методи. Стаття ґрунтується на архівних документах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського та Нью-Йоркської публічної бібліотеки. Також залучено просопографічний метод та порівняльної біографістики, щоб повніше реконструювати біографію науковиці.

Результати. Подано якісні характеристики втраченої праці за збереженими вступом та рецензіями Миколи Геппенера й Сергія Маслова. Автори відзначають, що

термін «орнаментация» для науковиці означав «ілюмінація», уточнюють ряд інших термінів (кирилівський, показник, дефекти тощо). Під час своєї роботи дослідниця використовувала ширше число методів, ніж колеги в 1930-х рр., вийшовши за межі текстології та палеографії, до повноцінної кодикології з візуальними студіями.

Висновки. Нею була проведена клопітка робота з укладання описів фонду та редагування записів попередників до єдиного стандарту, методична робота з укладення вказівок до опису мініатюр та виставкова робота. До кола її зв'язків входили письменник Іван Ле та американська етнологиня Стелла Марек Кушинг, а до сфери зацікавлень – етнографічні матеріали. Наукова діяльність (порівняння стилю грецьких та кирилических середньовічних рукописів за характеристикою декорування; знання мов та підтримка міжнародних контактів) й походження (з єврейської розкуркуленої родини), можливо, негативно позначилися на її долі – раптове звільнення з бібліотеки та зникнення під час німецько-совєцької війни.

Ключові слова: книжкові студії, дослідження середньовічних рукописів, Олена Еттінгер, Микола Геппенер, Сергій Маслов, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, 1930-ті рр.

Oleksandr Okhrimenko, PhD, Kyiv School of Economics

Олександр Охріменко, к.і.н., Київська школа економіка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5646-4133>

Stanislav Voloshchenko, PhD, Незалежний дослідник

Станіслав Волощенко, доктор філософії, Independent Scholar

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7081-5358>

Received: 05-07-2024

Advance Access Published: December, 2024